

ПРО ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Розглядається поняття предметного поля сучасної філософії права. На прикладі аналізу структури курсу дисципліни в сучасних підручниках із філософії права розкривається її проблемний і міждисциплінарний характер. Звертається увага на підходи до формування її предмета (філософський і правовий). Підіймається питання про введення найактуальніших питань нашого сьогодення у проблемне коло предмета філософії права. Зокрема, питання епістемології філософії права, пояснення та розуміння базових категорій і понять права, доктринальних джерел, теорії договору, юридичної відповідальності тощо. Робиться наголос на посиленні ролі філософії права в обґрунтуванні та забезпеченні ціннісних аспектів права.

Ключові терміни: філософія права, предмет дисципліни, філософський і правовий підходи, епістемологія, проблемні питання сучасної реальності права.

Вступ. Предмет сучасної філософії права має багатоваріантне значення й формується з позицій плюралізму думок і підходів та з урахуванням традиції розвитку науки права й дослідження ідеї права. Він має проблемний і міждисциплінарний характер, що знаходить своє відображення у формуванні структури курсу навчальної дисципліни. При цьому вже сама проблема розуміння предмета філософії права на сьогодні становить особливий інтерес.

Дослідженням предметного поля філософії права займалися вітчизняні філософи права, зокрема О. Г. Данильян [2], О. В. Марченко [5], А. О. Баумейстер [4], С. І. Максимов [8], серед іноземних авторів можна згадати, у першу чергу, Г. Радбруха [6], Р. Ципелліуса [7]. Загалом, це питання освітлюється у всіх підручниках з філософії права, оскільки воно має особливе пропедевтичне значення для розуміння сучасної специфіки цієї дисципліни.

Метою цієї статті є розгляд та аналіз існуючих підходів до формування предмета філософії права. При цьому увага в цій розвідці зосереджена на проблемному характері розуміння предмета сучасної філософії права, а також аналізі підходів і способів формування системи курсу філософії права у вітчизняній та зарубіжній науці. Застосовується методи аналізу та рефлексії щодо змісту предметного поля сучасної філософії права.

Основні результати. Свого часу В. Ф. фон Гегель визначив, що "предметом філософського правознавства є ідея права, поняття права та його здійснення" [1, с. 17]. Для філософів права дореволюційної школи в Росії, філософія права була вченням про суспільний ідеал [2, с. 6]. У радянський період розвитку прийнято було вважати, що філософія права досліджує "смісл права, його сутності та поняття, його місце в світі, цінності та значущості, його ролі в житті людини, суспільства і держави, у долях народів і людства" [2, с. 6]. Автори підручника "Філософія права" за ред. О. Г. Данильяна, зазначаючи це різноманіття, уважають, що "філософія права – це філософське вчення про право, яке відповідає на питання, що виникають у правовій сфері методом філософії. Предметом її є виявлення, перш за все, змісту права, а також обґрунтування розуміння цього змісту" [2, с. 15]. Філософію права розглядають при цьому як складову практичної філософії чи соціальної філософії, філософії культури, традиції школи природного права чи ідеалістичної традиції у праві загалом.

З одного боку, така допустимість множини підходів до розуміння предмета філософії права відповідає духу постнекласичної науки [3, с. 190]. Вона дає простір для формування тематики курсу дисципліни. Разом із тим, з іншого боку, задає її проблемну невизначеність. Напрямок формування предмета теж впливає на його зміст. На сьогодні він має подвійний характер – *філософський і правовий*, що також визначає широкі його різноманіття в сучасній науці.

Якщо говорити про підхід з філософських позицій до формування предмета і тематики філософії права, то за основу часто береться система сучасної наукової філософії та подається в прикладному аспекті щодо права. Онтологія, гносеологія, методологія, аксіологія, праксеологія права. Тут розглядається вчення про правову реальність, теорію пізнання права, методи її підходи до вивчення і дослідження права, вчення про цінності та практика розгляду правових питань із залученням філософського підходу. Приміром, у згаданому підручнику О. Г. Данильяна у змісті дисципліни знаходимо дві частини. Перша з них присвячена *історії філософії права*, зокрема загальним та історичним темам предмета й завдань філософії права, її методології, історичних типів і особливостям вітчизняної школи філософії права. Друга має проблемний характер і зачіпає питання *теорії філософії права* з позицій філософського підходу, а саме правової онтології, у межах якої розглядається природа і структура права; правової антропології, де досліджується гуманістична природа права; правової аксіології – аналізуються ціннісні засади права. Також досліджуються універсальне й культурно-особливе ціннісне виміру права, його інституційний вимір і філософські проблеми права в сучасному суспільстві [2, с. 379–381].

Філософський підхід до формування предмета дисципліни в позитивному своєму значенні дає системне бачення і розуміння природи права через осмислення фундаментальних понять і категорій філософської науки. Це рух від загального до конкретного. Право для філософії є однією зі складових людського буття, має прикладний характер до застосування її основних положень. Місце права тут – це прикладна практична дисципліна, що використовує апарат філософії для розуміння своєї природи. Можливий мінус такого підходу в надмірній філософській абстракції і, зрештою, незнання повною мірою специфіки науки права – онтології права (її історії, традиції, особливостей формування). Того, що задає унікальність бачення світу через призму права, а не з

висоти надмірних філософських узагальнень та відсторонених міркувань про предмет. Філософія права, як особливий правовий світогляд, потребує свого відчуття для створення власної *метанаукової* рефлексії про предмет. Для того, щоб відчутти право, треба бути зануреним у його матерію, його *фізику*, щоб вийти на *метафізику* права. Це дає юридичний підхід до розуміння предмета філософії права.

Юридичний підхід у дослідженні філософії права зазвичай спирається на розгляд ідеї права у школі природного права, метафізиці права (Нового часу), з позицій аксіологічного підходу. Він сформувався ще "старою школою природного права" і продовжується у зміненому вигляді її "новою школою" (школою "відродженого природного права"). Для такого підходу предмет філософії права ґрунтується на знанні й розумінні розвитку історії формування правових понять у контексті соціокультурних цінностей. Очевидно такий підхід передбачає рух від *конкретного* до *загального* в осмисленні природи права: від теоретичних міркувань про право до цінностей світоглядного порядку. Знання і розуміння традиції вивчення права у зв'язку з філософською наукою та її місця в сучасному світі.

Цікавий погляд на предмет філософії права знаходимо у підручнику А. О. Баумейстера. Автор загалом розглядає філософію права як складову *практичної філософії* і вважає, що до питань, які порушуються цією дисципліною, належать: поняття предмета філософії права, в якому треба визначити її місце серед дисциплін практичної філософії, основні парадигми розуміння права, розмежувати з основними положеннями юридичної теорії та догми права (вказати на співвідношення із загальним ученням про державу) [4, с. 307–308]. Також до предмета філософії права, на думку автора, слід віднести уявлення про практичні правила і практичну необхідність як онтологічний фундамент права. У цьому питанні цікавим є суто філософський погляд автора на поняття форм права, де він розрізняє поняття "норми", "правила" та "закону", а не традиційно, у догматично-юридичному розумінні, бере розуміння "форми" як "джерела права". Визначення практичної необхідності дається А. Баумейстером теж у дусі практично-розумного підходу кантівського напрямку, де її підставою є трансцендентальна свобода, що розглядається як вид закономірності, протилежний каузальності. Також у цьому розділі знаходимо авторське розуміння поняття практичного зобов'язання, що апелює до апріорних категорій римського права. У наступному розділі цього підручника розглядається співвідношення права й моралі, позиція кантівська та правового позитивізму стосовно цього питання. Співвідношення права та справедливості розкривається на основі розгляду розвитку традиції природного права й поняття держави як "умови здійснення права в суспільному просторі". У цілому, можна сказати, що автор намагається представити предмет сучасної філософії права саме в дусі кантіанської традиції розуміння природи права, де воно розглядалось як частина метафізики права і *епістемі* практичного розуму, з виходом на проблему свободи й необхідності, співвідношення права та моралі, природного й позитивного права та обґрунтування концепції правової держави.

Зауважимо, що є спроби відобразити предмет філософії права в дусі розуміння загального сенсу традиції права. Такий підхід має ознаки інтегративного *праворозуміння*, що тяжіє до синтезу на основі нової

постнекласичної парадигми науки. Приміром, у підручнику з філософії права О. В. Марченка можемо зустріти викладення предмета філософії права в дусі розуміння рефлексивної філософської традиції. Тут, окрім загальних положень щодо предмета та методу філософії права, її місця серед інших дисциплін (розд. 1), знаходимо історію філософсько-правових учень Давнього світу, генезис філософського осмислення права в Середньовіччі й Новому часі, а також та матеріал, що стосується сучасної філософії права [5, с. 3–5].

Неординарними є підходи до формування системи курсу в зарубіжних навчальних джерелах. Зокрема, у класичному підручнику з філософії права Густава Раббруха знаходимо розділи поняття науки про право, ідею права, право в контексті культури, стилю, форм і напрямів правознавства, філософії історії права, естетики права й сучасних питань філософії права [6, с. 314–316]. Такий погляд на право відповідає неокантіанській традиції розуміння предмета філософії права, де право розглядається як феномен культурного ряду пізнання. Філософія права мислиться тут як частина філософії культури. Тому предметом розгляду є також інші форми культури у взаємозв'язку з правом: етика, естетика, стиль, історія, мистецтво. Предмет філософії права формується доволі широко, оскільки намагається охопити якомога більше виявів права в різних сферах духовного буття. Можливо, при цьому не виглядає достатньо системно-структурно вираженим. Деякі важливі положення при такому погляді на предмет можуть бути лише поверхово охоплені, потребують більш детального дослідження і, очевидно, претендують на те, щоб бути темами самостійного й окремого розгляду. Зокрема, ставлення до традиції права та "старої школи" природного права, значення метафізики для опрацювання фундаментальних категорій правової реальності; питання правової реальності та теорії пізнання права. Ці питання не акцентовані автором¹. З іншого боку, саме цей підручник є одним із найвідоміших, оскільки він розкриває позицію "нової школи" стосовно правових цінностей і формує сам предмет сучасної *аксіології* права (розділ II – Ідея права) як розділу філософії права. У цьому, напевне, і полягає його особливість.

Інший підхід до структури підручника з філософії права у Райнгольда Циппеліуса. Він, зокрема, виділяє в системному порядку розділ поняття права, специфіки проблеми значення (право і звичай), поняття права та реалій, справедливості тощо. Розглядає питання успадкованих підходів до розуміння природи права та їхньої критики. Виділяє проблему правосвідомості. Описує особливості процедур забезпечення прав і недоторканості громадян. Предметом його розгляду є також свобода, суспільство, філософсько-правові аспекти специфіки царини проблем (окремих галузей права) та особливості юридичного мислення [7, с. 295–299]. Очевидно, що тут також доволі широке поле розуміння проблематики природи права. Сам Р. Циппеліус зазначав, що "спроби дати занадто просту відповідь на питання про природу права неминуче приречені на провал. Теорії, які намагаються звести право до окремих, хоча переважно і влучно виокремлених рис, як правило залишають поза увагою важливі аспекти" [7, с. 6]. Саме тому "для розв'язання питань, які життя ставить перед юристами, для вироблення понять, що для цього потрібні, та для знаходження критеріїв справедливості" він пропонує метод "випробувального мислення" [7, с. 7], який "застосовується не лише щодо

¹ Поняття онтології права "розчинене" у різних розділах: про науку права (розд. I), позитивне право (розд. III), напрями правознавства (розд. VII) [6, с. 315], що не завжди сприяє його системному розумінню.

предметів природознавства, але й у розгляді питань етики та права". І є, по-суті, різновидом *специфічної рефлексії* експериментального характеру, певним еквівалентом практично-прагматичного підходу в науках про дух.

Висновки. Умовно можна виділити певні важливі питання, що формують проблемне поле філософії права¹.

А. У цілому можна констатувати, що таке різне визначення предметного поля філософії права при її міждисциплінарному статусі як при філософському, так і при юридичному підході до формування її тематики *підіймає проблему розмежування із суміжними дисциплінами*. Зокрема, із сучасною теорією права, у першу чергу, а також культурологією, соціологією, політологією, історією філософії. При цьому видається, що *базовою проблемою*, у дусі її проблемного характеру в сучасний період, усе ж залишається співвідношення природного й позитивного права в науці права.

Традиційно вважається, що теорія констатує стан дослідження права *"як воно є"*, вивчає онтологію права, тобто правову дійсність, а філософія права робить акцент на тому *"як воно має бути"*, тобто на *належній* природі права, досліджуючи правовий ідеал. І в цьому плані, очевидно, філософія права має бути більше зосереджена на ідеальній, ціннісній природі права та підходах, що підкреслюють його соціокультурну значущість і ґрунтуються на знанні традицій та історії дослідження права. Саме знання традиції та історії права дає бачення і розуміння сучасної проблематики права. Воно, безумовно, у філософському аспекті буде пов'язане з етикою, оскільки і етика, і право є частинами класичної епістемі практичного розуму – сучасної практичної філософії. Визначена ще Арістотелем як система розумних понять, що націлюють на належну поведінку, ця система була базою схоластичної науки середніх віків, періоду гуманізму й метафізики Нового часу і до цього часу присутня у фундаментальному підході до розрізнення *наук про природу* та *наук про дух* за принципом мети, завдань і способів пізнання.

Б. Тут через проблематику співвідношення природного й позитивного права в цілому *підіймається питання епістемології правової науки*, її системи знань та розуміння. Зокрема, щод опрідмету філософії права можна зазначити, що сама різноманітність підходів до його визначення є ознакою проблеми розуміння епістемологічного статусу дисципліни. Частиною якої наукової парадигми ми мислимо її предмет? Класичної, неklasичної, постнеklasичної. Частиною якої філософської системи при цьому може бути досліджено право: моральної, соціальної, філософії культури, практичної філософії? Отже, епістемологічним питанням філософії права має бути приділена увага в її предметному полі.

В. Ще питання, яке входить до проблемного кола філософії права з часів класичної метафізики права, – *система самого права*. Її створення, джерельна база, розвиток, зміна підходів до формування й осмислення. *Базові категорії* та поняття системи права та *рефлексія* над ними в метафізиці, *проблема обґрунтування* в позитивізмі, *розуміння* у феноменології. У цьому контексті співвідношення окремих частин системи права, зокрема приватного й публічного; значення *практично-розумного зобов'язання* для визначення *правового (юридичного) відношення* у визначенні правової реальності та загальної *теорії договору* в моделюванні системи права.

Г. *Проблемні питання окремих галузей права*, а саме конституційного, цивільного, кримінального, а також питання *доктринальних джерел права*. Ці питання є предметом розгляду сучасної теорії та догми права, але вона ставить їх у контексті *існуючого* поняття права, визначеного здебільшого в полі розуміння юридичного позитивізму. Вийти за межі такого підходу вона часто не може, оскільки сама *критична функція* її теоретичних засад є уже предметом філософії науки права, а не суто позитивного права. Тому розгляд цих питань у *критичному* розумінні стосовно існуючого теоретичного підходу є вже завданням філософії права.

Загалом, слід констатувати, що загальна філософія права на сьогодні уже розпадається на філософії окремих галузей права: філософія цивільного права, кримінального і т. п. Фактором, що об'єднує ці галузеві філософії права, очевидно мають виступати *правові цінності*, притаманні системі права. Чи можуть бути ці цінності виражені в більш чіткій спільній абстрактно-логічній формі *ап'юріорних* понять, щоб ефективніше виконувати свою *критичну корегуючу* роль щодо позитивних теоретичних понять – теж питання проблемного поля філософії права.

Д. *Критична функція філософії права* стосовно позитивного у правовій реальності підіймає питання про її форми, способи реалізації, забезпечення. Це проблеми і методології філософії права й теорії права, і конкретної практики реалізації права.

Е. Питання *антропології права*, обґрунтування прав людини та їхнього ідейного змісту, а також забезпечення належать до кола її відання. Очевидно, що проблеми конкретної реалізації прав і свобод громадян є також предметом теорії права, але їхнє розуміння й оцінка формуються критичним мисленням світоглядного плану, пов'язаним зі знанням філософії права².

Є. Слід також зазначити актуальну для предмета філософії права *проблему юридичної відповідальності*. Вона особливо значуща сьогодні у зв'язку з поняттям *вміння*, яке виступає підставою для її визначення. *Об'єктивна* чи *суб'єктивна* форма вміння як підстава для *колективної* чи *індивідуальної* юридичної відповідальності особи в умовах військового часу. Військовий час узагалі по-новому розкриває проблему співвідношення *права* та *неправа*, поняття *несправедливого права*, що не є правом. Ці важливі теми філософії права, що формують її предмет, сьогодні потребують нового осмислення.

Не можна достеменно визначити проблемне поле питань, що можуть бути охоплені предметом філософії права. Але можна сфокусувати увагу на найбільш значущих питаннях, що потребують уваги нашого духу в питаннях права. Такий підхід зустрічаємо в англосаксонській традиції права. Зокрема, у збірнику "Філософія права" за редакцією Джоела Фейнберга, Джулса Коулмена [9] можемо побачити, що формулювання його проблематики зроблено за принципом найбільш значущих питань, що мають вихід у практично-прикладний аспект: співвідношення права й моралі, питання теорії договору, юридичної відповідальності, гендерної рівності тощо. Специфіка проблемного підходу до формування предмета філософії права якраз і полягає в тому, що проблему не можна задати наперед, вона створюється самим життям і потребує нашої рефлексії та реагування.

¹ Вони далі представлені в тексті як положення А)-Є).

² У зв'язку з цим, як розвиток позиції Густава Радбруха та Артура Кауфмана щодо розуміння ціннісної позиції у праві та її реалізації на практиці, можна згадати концепцію Роберта Алексі стосовно механізму гарантії конституційних прав на засадах правової аргументації в його *непозитивістській* теорії *дуального права* [8, с. 436–445]. Вона однаково може бути співвіднесена як з питаннями антропології, так і з проблемами аксіології та праксеології права.

Ще одне. Сьогоднішня, наша конкретна дійсність, в якій знаходиться Україна, підіймають конкретні світоглядні, етичні, філософські, правові проблеми, що також мають бути предметом осмислення в межах сучасної філософії права. Особливість нашого часу полягає в тому, що найсуттєвіші питання нашого буття вимагають від нас чесних відвертих відповідей. Особлива увага в цьому плані має бути надана етичній природі права, його зв'язку з ідеєю миру та безпеки. Питання *добра і зла, війни та миру, права і неправа* на сьогодні для нас актуалізовані як ніколи. Рефлексія і дискурс, критична правова оцінка реальної ситуації з позицій належного *правового ідеалу* надзвичайно виступає в сьогоденні умовах.

Проблемне поле філософії права в питаннях її *методології* також має бути зосереджене на *історичних реконструкціях*, що допомагають краще зрозуміти її предмет. Воно має включати і розгляд таких радикальних *деконструкцій* реальності, як теорія "руського міра", що стає основою для формування агресивних установок, спрямованих на зміну існуючого світопорядку шляхом війни, за рахунок провокування низьких демонічних інстинктів у природі людини. Це нагальні проблеми сьогодення. Вони потребують осмислення, розуміння і реакції, як у практичному, так і в культурно-світоглядному сенсі.

Можливо, при цьому предметом філософії права як науки не є саме ідейна пропаганда, але обґрунтування *гуманістичних цінностей*, їхня підтримка в нашому світогляді та критика людиноненависницьких агресивних теорій мають відігравати свою роль у формуванні нас як свідомих особистостей. У цьому сенсі філософія права, як ніяка інша дисципліна, має бути орієнтована в ціннісно-цільових структурах сучасної науки, підтримуючи дух і призначення гуманітарного знання.

Автор концепції критичного раціоналізму Карл Попер уважав, що з позицій еволюційного підходу в науці йде боротьба ідей за виживання, так само як і в природі. Ми не можемо залишатися осторонь у боротьбі світоглядних ідей, коли йде справедлива боротьба нашого народу за свободу та справедливість. Ще Еммануїл Кант указував, що *свобода* є тоді, коли ми зусиллям нашої волі робимо її реальністю, тому що свобода не "*дана*", вона "*задана*" у нашому дусі. Свобода – це апіорний розумний принцип, буття якого довести не можна, але можна *покласти* (визначити) у нашому розумі як *закон для реалізації* нашої волі й тоді він *існує* в дійсності. Отже, від наших зусиль у відстоюванні гуманістичних цінностей та ідеалів, залежить, яким буде бачення цього світу в майбутньому, яким буде саме це майбутнє як "царство цілей". І, можливо, чи буде цей світ існувати взагалі. Захисту добра і світла в існуючому порядку речей на основі підтримки ідеї права вимагає від нас наша громадянська

позиція і, взагалі, природа "людини розумної", *розуміючої*, свідомої смислу свого буття у світі¹.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Георг В. Ф. Гегель / пер. з нім. – К.: Юніверс, 2000. – 336 с.
2. Філософія права: підручник / за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. – 208 с.
3. Самардак М. М. Філософія науки: напрями, теми, концепції: навч. посіб. / М. М. Самардак. – К.: ПАРАПАН, 2011. – 204 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права: навч. посіб. / А. О. Баумейстер. – К.: Київський університет, 2010. – 311 с.
5. Марченко О. В. Філософія права: навч. посіб. / О. В. Марченко. – Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2015.
6. Радбрух Г. Філософія права / Г. Радбрух / пер. з нім. – К.: Тандем, 2006. – 316 с.
7. Циппеліус Р. Філософія права: підручник / Р. Циппеліус / пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.
8. Максимов С. Філософія права Роберта Алексі як інституалізація практичного розуму / С. Максимов // Наук. журн. "Філософія права і загальна теорія права" (укр. мова). – 2015. – № 1–2. – С. 436–445.
9. Філософія права / за ред. Джоела Фейнберга, Джулса Коулмена; пер. з англ. П. Тарашук. – К.: Основи, 2007. – 1256 с.
10. "Ми ніколи не маємо зупинятися в захисті свободи й демократії" – виступ Президента України В. Зеленського на засіданні Європейської ради 7.10.22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/news/mi-nikoli-ne-mayemo-zupinyatisya-v-zahisti-svobodi-j-demokra-78353>

References

1. Hegel, G. W. F. (2000) *Osnovy filosofii prava, abo Prirodne pravo i derdavoznastvo* [Basic lines of the philosophy of law, or natural law and political science]. Kyiv: Univers (in Ukrainian).
2. Danilyan, O. H. (2009) *Philosophia prava* [Philosophy of law]. Kharkiv: Pravo (in Ukrainian).
3. Samardak, M. M. (2011) *Philosophia nauky: napriamy, temy, kontseptsii*. Navchalniy possibnik [Philosophy of science: directions, topics, concepts. Education guide]. Kyiv: PARAPAN (in Ukrainian).
4. Baumeister, A. O. (2010) *Philosophia prava: Navchalniy possibnik* [Philosophy of law: Education guide]. Kyiv: University of Kyiv (in Ukrainian).
5. Marchenko, O. V. (2015) *Philosophia prava: Navchalniy possibnik* [Philosophy of law: Education guide]. Dnipropetrovsk: State University of Dnipropetrovsk of Internal Affairs (in Ukrainian).
6. Radbruch, H. (2006) *Philosophia prava* [Philosophy of law: pereclad-s-nimetskoji] [Philosophy of law: trans. With German]. Kyiv: Tandem (in Ukrainian).
7. Cippelius, R. (2000) *Philosophia prava: pidruchnik: pereclad-s-nimetskoji* [Philosophy of law: textbook: trans. With German]. Kyiv: Tandem (in Ukrainian).
8. Maksimov, S. (2015) *Philosophia prava Roberta Alexi yak instutualisatsia praktichnogo rosoumou* [Robert Alexi's philosophy of law as an institutionalization of practical reason], *Philosophia prava i sagalna teoria prava* [Philosophy of law and general theory of law], 1/2, 436–445 (in Ukrainian).
9. *Philosophia prava* (2007) / Redactia Joel Feinberg, Jules Coleman; pereclad-s-angl. P. Taraschuk [Philosophy of law / Edited by Joel Feinberg, Jules Coleman; trans. From English P. Taraschuk]. Kyiv: Osнови (in Ukrainian).
10. Zelenskij, V. (2022) "Mi-nikoli-ne-mayemo-zupinyatisya-v-zahisti-svobodi-j-demokratiji", *zassidannia Jevropejskoi Rady*, 7.10.22 ["We must never stop in the defense of freedom and democracy", speech of the President of Ukraine at the meeting of the European Council October 7, 2022. <https://www.president.gov.ua/news/mi-nikoli-ne-mayemo-zupinyatisya-v-zahisti-svobodi-j-demokra-78353> (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 09.03.23

N. Kabanets, PhD (Law), Associate Prof.

ORCID ID: 0000-0002-0394-9233

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ON THE SUBJECT FIELD OF MODERN PHILOSOPHY OF LAW

The concept of the subject field of modern philosophy of law is considered. On the example of analyzing the structure of the course of the discipline in modern textbooks on the philosophy of law, its problematic and interdisciplinary nature is revealed. Attention is paid to the approaches to the formation of its subject (philosophical and legal). The question of introducing the most pressing issues of our present into the problematic circle of the subject of the philosophy of law is raised. In particular, the issues of epistemology of the philosophy of law, explanation and understanding of the basic categories and concepts of law, doctrinal sources, theory of contract, legal responsibility. Emphasis is laid upon strengthening the role of the philosophy of law in justifying and ensuring the value aspects of law.

Keywords: philosophy of law, subject of discipline, philosophical and legal approaches, epistemology, problematic issues of modern reality of law.

¹У цьому плані близьким за духом і смислом до розуміння (поняття) свободи (і призначення філософії права) є виступ Президента України В. Зеленського на засіданні Європейської Ради щодо підтримки демократії: "Мир у Європі – це не стан, а завдання. Наші цінності, їх поширеність і міцність – це не *даність*, а *завдання*. Демократія – це не те, що може бути завжди, тому що вже є зараз, а також завдання. Безпека – це теж не стан, не даність, не спадок, який можна отримати чи передати, а завдання. Це завдання, що постійно оновлюється, яке ніколи не можна полишити і яке незмінно потребує нових думок, кроків та рішень. І особливо зараз – у час, коли Європа так жорстко і багаторівнево атакується найбільш антиєвропейською державою сучасного світу – Росією" [10].